

*Олег Миколайович Радченко,
докторант відділу проблем цивільного,
трудового та підприємницького права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Відповідно до ст. 17 Конституції України захист суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Окрім того, в цій же статті зазначається, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх сімей. Саме на підставі зазначеного вище положення закладається нормативно-правове підґрунтя визначення і забезпечення основних прав та свобод військовослужбовців, яке реалізується і конкретизується шляхом прийняття законів й інших нормативно-правових актів стосовно захисту осіб, професійна діяльність яких полягає у захисті України та збереженні миру на всій її території.

Отже, одним із найважливіших аспектів діяльності держави щодо функціонування її військової організації є дотримання прав і свобод військовослужбовців, забезпечення їхнього соціального захисту, надання належного фінансування під час здійснення професійної діяльності та під час перебування на пенсії.

Події, які почалися в Україні в 2014 р. і продовжуються й сьогодні, розширили сферу дії системи захисту військовослужбовців, адже виникла потреба здійснення соціального захисту військовослужбовців та інших учасників антитерористичної операції (далі – АТО), які захищали та продовжують захищати незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Отож наразі забезпечення ефективної системи соціальної підтримки військовослужбовців стало ще більш важливим та актуальним завданням держави, оскільки сприяє забезпеченню національної безпеки. Таким чином, у сучасних умовах нестабільної соціально-політичної ситуації та ведення воєнних дій у державі змінюються ціннісні орієнтації щодо забезпечення правового статусу військовослужбовців [1, с. 344].

Правові підстави настання особливого періоду на території України

Нещодавно минуло три роки з моменту настання особливого періоду на території України, який першочергово був спровокований агресією сусідньої держави, а саме Російської Федерації, шляхом анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» [2] визначено, що особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Тому 17 березня 2014 р. був виданий Указ Президента України «Про часткову мобілізацію», в якому зазначалося, що незаконно створеними збройними формуваннями проросійського спрямування за підтримки військових підрозділів збройних сил Російської Федерації захоплюються та блокуються будівлі органів державної влади, органів влади в Автономній Республіці Крим, аеропорти, суходільні та морські транспортні комунікації, органи військового управління, військові частини та установи Збройних Сил України, що дислоковані на Кримському півострові [3]. Отож такий крок був нагальною необхідністю для України задля захисту та оборони своєї території.

Дещо пізніше, а саме 14 квітня 2014 р. був виданий ще один доленосний для багатьох українців Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 р. “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України”». Саме цей Указ законодавчо підкріпив початок бойових дій уже на сході України.

Військове протистояння України та самопроголошених (фейкових) Донецької народної республіки (далі – ДНР) та Луганської народної республіки (далі – ЛНР) забрало життя багатьох українських військовослужбовців, які всіма силами воювали за спокій мирного українського населення та цілісність Української держави. Багато наших співвітчизників і надалі продовжують боротися з російськими

агресорами, втрачаючи здоров'я, як фізичне, так і психічне, адже ті кровопролиття, жорстокість і страх втратити своє життя та життя військових побратимів безповоротно позначаються на їхніх долях та на долях їхніх рідних. Багато з них, чудом виживши, позбавляючись кінцівок рук, ніг, зору, назавжди залишаються інвалідами, які потребують додаткової, гарантованої підтримки держави, тому соціальний захист, зокрема і пенсійне забезпечення учасників АТО, має неабияке важливе значення в умовах сьогодення. Актуальність питання пенсійного забезпечення військовослужбовців – учасників АТО підвищується ще й тому, що наша держава, фактично перебуваючи у стані військового конфлікту, зобов'язана забезпечити своїм захисникам прозоре і зрозуміле пенсійне законодавство та достойний рівень пенсійних виплат.

Пенсійне забезпечення військовослужбовців – учасників АТО в Україні

Пенсійне забезпечення військовослужбовців – це один із основних і найбільш стабільних елементів соціального забезпечення осіб, що проходили військову службу та членів їх сімей. Воно являє собою сукупність відносин із виплати державою, в особі уповноважених нею суб'єктів, пенсій з метою виконання своїх зобов'язань перед тими громадянами, у яких право на пенсію виникло в результаті проходження військової служби; заподіяння шкоди їх здоров'ю при виконанні обов'язків щодо захисту вітчизни; відсутності інших засобів до існування у разі втрати працездатності [4, с. 283].

Так, на думку окремих українських науковців, пенсійне забезпечення військовослужбовців, з одного боку, є своєрідною подякою цим людям за чесно виконану роботу щодо забезпечення її безпеки, а з другого боку, вселяє впевненість у діючих співробітників-військовослужбовців у тому, що вони не будуть покинуті державою напризволяще при настанні ушкодження їх здоров'я при виконанні ними обов'язків військової служби, або при набутті права на пенсію [5, с. 469], адже основне призначення та завдання пенсій – забезпечити матеріальну підтримку громадян у випадках настання соціальних ризиків, передбачених у законодавстві.

Однак незважаючи на запроваджені керівництвом держави заходи, спрямовані на жорстку економію коштів та оптимізацію витрат Пенсійного фонду України, економічні проблеми держави, що тягнуть за собою інфляційні процеси, не дозволяють на належному рівні налагодити функціонування пенсійного забезпечення військових пенсіонерів та членів їх сімей. І справа навіть не в розмірі пенсійних виплат, а в складнощах, із якими стикаються колишні військові при призначенні, обчисленні та перерахунку пенсій [6, с. 53–54].

Для забезпечення максимально високого рівня соціального захисту військовослужбовців, які брали безпосередню участь в АТО, у квітні 2015 р. їх було прирівняно до учасників бойових дій. Так, відповідно до п. 19 ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [7] до осіб, які належать до числа учасників бойових дій, віднесено: військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, особи рядового, начальницького складу і військовослужбовців Міністерства внутрішніх справ України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також брали участь в АТО.

Так, станом на 10 квітня 2017 р. за офіційними даними статус учасників бойових дій, які брали участь у проведенні АТО, було надано 293 077 особам [8].

Також зміни були внесені і до основного нормативно-правового акта, що регулює питання пенсійного забезпечення військовослужбовців – Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [9]. Тому на сьогодні саме цей Закон визначає осіб, які безпосередньо брали участь в АТО як суб'єктів пенсійних правовідносин, умови та порядок звернення за призначенням пенсійних виплат, встановлює право таких військовослужбовців обирати один вид пенсії, якщо вони мають право одночасно на різні види державних пенсій; розміри пенсій залежно від вислуги років, підвищені розміри пенсій по інвалідності; пенсії у разі втрати годувальника; надбавки до пенсій; та інше. Окрім того, не менш важливим є й Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [10], який законодавчо врегулює питання пільгового виходу на пенсію осіб, які брали участь у бойових діях, в АТО в районах її проведення.

Варто зазначити, що економічна криза, фінансове неблагополуччя і бюрократичний механізм реалізації будь-якого соціального права, зокрема і права на пенсію в Україні, сприяє тому, що передбачені права щодо пенсійного забезпечення учасників бойових дій у зоні АТО та членів їх сімей, не реалізуються належним чином, тому дуже часто пенсії такій категорії військовослужбовців та членам їх сімей не призначаються, або ж призначаються значно пізніше, ніж таке право виникло де-факто.

У науці права соціального забезпечення такі перешкоди на шляху реалізації конкретного права поділяють на дві групи:

1) ті, що пов'язані з неякісним правовим регулюванням (фактична неможливість реалізувати право);
2) ті, що пов'язані з неправильним застосуванням норм права на місцях (недобросовісність чиновників, бюрократія, ходіння по багатьох кабінетах, приниження та нервозність внаслідок поганого ставлення представників органів влади) [11, с. 208].

Отже, досить часто таке право осіб «присікається» ще з моменту документального підтвердження безпосереднього перебування військовослужбовців у зоні АТО.

Наприклад, командири (начальники) військових частин (органів, підрозділів) або інші керівники підприємств, установ та організацій досить часто запізно надають підтверджуючі документи перебування особи в зоні АТО, або ж не надають їх зовсім. Крім того, немає будь-якої гарантії, що потрібні документи будуть надані взагалі, оскільки, як показує практика, під час АТО керівництво не завжди дотримується правил ведення документації, зокрема облік військовослужбовців ведеться з порушеннями, не всі дислокації документуються, не завжди заповнюються графіки несення служби тощо. Саме тому правозахисники рекомендують бійцям окрім офіційних документів збирати якомога більше доказів, фото та відеоматеріалів, які можна буде долучити до судової справи у випадку виникнення проблем. Причинами таких порушень є передусім те, що зазначені вище уповноважені особи не несуть будь-якої відповідальності за свою бездіяльність. Це означає, що військовим частинам необхідно належним чином реагувати на звернення військовослужбовців та правильно вести документацію і надавати всі необхідні їм документи, зокрема витяги з наказів, розпоряджень, посвідчень про відрадження, журналів бойових дій, дислокацій, книг нарядів, матеріалів спеціальних (службових) розслідувань за фактами отримання поранень та ін.

Тому, на нашу думку, необхідно встановити відповідальність командирів (начальників) військової частини (органу, підрозділу) або інших керівників підприємств, установ та організацій за порушення прав військовослужбовців і членів їх сімей, оскільки це негативно впливає на їхнє фінансове благополуччя та повернення до нормальної життєдіяльності, адже пенсія – це, як правило, їхнє єдине джерело матеріального забезпечення.

Пільгове пенсійне забезпечення за віком

18 жовтня 2016 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо пенсійного забезпечення окремих категорій осіб із числа учасників антитерористичної операції» [12], яким внесено зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а саме до п. 3 Прикінцевих положень, де законодавець передбачив пільгові умови виходу на пенсію за віком для деяких категорій осіб.

Основними ознаками такого виду пенсійного забезпечення є те, що пенсія призначається довічно та виплачується у грошовій формі; виплата її здійснюється регулярно, щомісячно, тобто періодично у встановлені законом строки уповноваженими органами Пенсійного фонду України; розмір пенсії не може бути нижчим прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

До категорій осіб, яким передбачено таке пільгове пенсійне забезпечення, відносяться:

1) військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях, в АТО в районах її проведення;

2) інваліди внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих під час безпосередньої участі в АТО в районах її проведення;

3) дружини (чоловіки), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батьки військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які померли (загинули) у період проходження військової служби (виконання службових обов'язків) чи після звільнення зі служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з безпосередньою участю в АТО в районах її проведення.

Як бачимо, крім безпосередніх учасників антитерористичної операції на сході України, законодавством передбачено право на пільгову пенсію і дружинам, чоловікам, батькам учасників АТО, які загинули чи зникли безвісти, померли внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час участі в АТО, але істотною умовою для отримання такої пенсії є те, що вони повторно не вступили в шлюб з іншою людиною. На нашу думку, у цьому разі зменшення пенсійного віку та стажу є своєрідною державною гарантією, яка дасть змогу в більш скорочені терміни реалізувати право на пенсію особам, які з незалежних від них причин втратили своїх рідних, оскільки останні віддали своє життя, захищаючи територіальну цілісність України.

Отже, визначені вище категорії осіб мають право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок.

Ми навмисно акцентуємо увагу на визначенні цього виду пенсії як пільгової, оскільки в Законі вживається термін «дострокової пенсії за віком», однак, на нашу думку, необхідно погодитися з науковою позицією стосовно того, що достроковий вихід на пенсію і є пільговим, адже і вік, і стаж, необхідний для реалізації права на пенсію, суттєво знижені порівняно з іншими особами, які виходять на пенсію в загальному порядку [13, с. 259]. Для виходу на пенсію за віком в Україні і чоловікам, і жінкам необхідно досягти 60 років, а для отримання такої пенсії в розмірі не менше прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, необхідно мати 30 років страхового стажу – для жінок та 35 років – для чоловіків.

Якщо звернутися до Великого тлумачного словника сучасної української мови, то «пільга» означає – повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання яких-небудь обов'язків [14, с. 972]. Саме тому знижений пенсійний вік і стаж є частковим звільненням від встановлених законодавством загальних вимог, оскільки основою надання пільг є настання об'єктивних існуючих життєвих обставин, які породжують специфічні потреби, тому більш правильно було б оперувати поняттям «пільгової пенсії за віком».

Порядок звернення і перелік документів, необхідних для призначення такої пенсії за віком, регламентується затвердженим постановою правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. № 22-1 Порядком подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [15], де передбачено, що до заяви про призначення пенсії учасникам бойових дій, крім документів, що необхідні для призначення пенсії за віком, додається посвідчення учасника бойових дій та довідка військового комісаріату про період (періоди) участі у бойових діях, однак це зробити досить непросто, враховуючи причини, про які ми вже попередньо вели мову у статті.

Пенсії по інвалідності

Величезна кількість військовослужбовців зазнала поранень під час виконання бойових завдань у зоні АТО. У багатьох випадках характер поранень є таким, що не дає змоги знову повернутися до служби і далі продовжувати виконувати свій військовий обов'язок. У такому разі військовослужбовці мають право на пенсію по інвалідності внаслідок травми, поранення, контузії, каліцтва, яке виникло в період участі особи в АТО. Про інвалідність йдеться тоді, коли розлади функцій організму внаслідок анатомічного дефекту чи хвороби тягнуть за собою соціальні наслідки – припинення нормальної життєдіяльності людини. Тобто, якщо особа поранена, травмована чи покалічена під час служби, то їй, відповідно, повинна бути встановлена група інвалідності (I, II чи III група), від якої залежатиме розмір пенсії.

Також така особа має право отримати статус «Інвалід війни». Для цього їй необхідно після отримання поранення, контузії, травми, захворювання здійснити лікування у військовому госпіталі або іншому закладі охорони здоров'я, де їй зобов'язані надати виписний епікриз та скерування на військово-лікарську комісію. Саме військово-лікарська комісія встановлює причинний зв'язок поранення, контузії, травми, захворювання із виконанням обов'язків військової служби. Лише потім медико-соціальна експертна комісія видає довідку про групу та причину інвалідності, яка є підставою для звернення до управління соціального захисту населення за місцем реєстрації з відповідними документами для встановлення статусу «Інвалід війни» та видачі відповідного посвідчення.

Така непроста і доволі тривала процедура передбачена Порядком надання статусу інваліда війни особам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення [16].

Окрім встановленої групи, розмір пенсії залежить від причини інвалідності. Залежно від причини інвалідності інваліди з числа військовослужбовців поділяються на два види: інваліди війни та інші інваліди. До інвалідів війни належать військовослужбовці, інвалідність яких настала під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків, пов'язаних із перебуванням на фронті, в районі воєнних дій у період проведення АТО, а до категорії інших інвалідів належать військовослужбовці – інвалідність яких настала внаслідок нещасного випадку, не пов'язаного з виконанням військового обов'язку, або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням служби.

Отож інвалідам війни розмір пенсії встановлюється залежно від сум їхнього грошового забезпечення у таких відсоткових пропорціях: I група інвалідності – 100 %, II група інвалідності – 80 %, III група інвалідності – 60 %, а усім іншим інвалідам I групи – 70 %, II групи – 60 %, III групи – 40 % відповідних сум грошового забезпечення.

Варто зазначити, що на відміну від загальних умов пенсійного забезпечення по інвалідності, страховий стаж, що відповідає певному віку особи-інваліда, не враховується при нарахуванні такої пенсії,

хоча їй притаманні майже всі загальні риси, характерні для інших видів пенсій, зокрема, вона признається на тривалий час або ж безстроково особі, яка втратила працездатність, виплачується щомісячно у грошовій формі, залежить від заробітку інваліда.

Умовами призначення цієї пенсії є: а) інвалідність настала в період проходження служби в зоні АТО або не пізніше трьох місяців після звільнення зі служби; б) інвалідність настала пізніше тримісячного терміну після звільнення зі служби, але внаслідок захворювання (травми, контузії, каліцтва тощо), яке виникло в період проходження військової служби чи під час перебування в полоні або заручником, якщо полонення або захоплення заручником не було добровільним і військовослужбовець, перебуваючи в полоні або заручником, не вчинив злочину проти миру і людства.

Таким чином, пенсію по інвалідності осіб, які брали безпосередню участь в АТО доцільно визначити одним із видів їх соціального захисту, який полягає у щомісячній грошовій виплаті, призначуваній у разі встановлення медичним органом однієї з трьох груп інвалідності, які тягнуть повну або часткову втрату працездатності внаслідок травми, поранення, контузії, каліцтва під час виконання військового обов'язку, професійного чи загального захворювання чи з інших причин, визначених законодавством.

Пенсії у разі втрати годувальника

Основним призначенням пенсії на випадок втрати годувальника є необхідність фінансового забезпечення непрацездатних членів сім'ї, які перебували на його утриманні. Смерть позбавляє сім'ю померлого доходів від його професійної діяльності. У цьому разі держава, виявляючи гуманність, надає допомогу сім'ї, яка через смерть годувальника втратила кошти для існування [17, с. 80].

Пенсії у разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовців, які безпосередньо брали участь в АТО призначаються, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше трьох місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби. При цьому сім'ї військовослужбовців, які зникли безвісти в період бойових дій, прирівнюються до сімей загиблих на фронті.

Варто зауважити, що в законодавстві не визначено поняття «втрати годувальника», але, враховуючи зазначену вище норму, можна зробити висновок, що втрата годувальника – це смерть годувальника або визнання годувальника безвісти відсутнім під час ведення бойових дій в особливий період на території України. Саме з настанням вище перелічених обставин у непрацездатних членів сім'ї померлого виникає право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника.

Факт смерті військовослужбовця, який загинув у зоні АТО підтверджується свідоцтвом про смерть та повинен бути зареєстрований в органах реєстрації актів цивільного стану. Відповідно до Інструкції з організації обліку особового складу Збройних Сил України [18] командир військової частини про смерть (загибель) військовослужбовця зобов'язаний у день встановлення смерті (загибелі) особисто повідомити телеграмою або по телефону військового комісара за місцем проживання сім'ї померлого (загиблого) та дату і причину смерті (загибелі) військовослужбовця.

Виключення зі списків особового складу військової частини проводиться наказом по стройовій частині. У змісті такого наказу обов'язково повинно бути зазначено дату смерті, чи пов'язана смерть із виконанням обов'язків військової служби, де похований, прізвище, ім'я, по батькові, роки народження і місце проживання дружини, дітей (зокрема й на яких сплачувалися аліменти) або родичів, які мають право на отримання пенсії за померлого (загиблого).

Щодо зниклого безвісти, родичам визнавати такий статус військовослужбовця у порядку цивільного судочинства недоцільно, оскільки в результаті отримання судового рішення вони не зможуть претендувати на пенсію по втраті годувальника – учасника бойових дій, який зник безвісти. Варто письмово звертатись до тієї військової частини, куди військовослужбовець був зарахований до списків особового складу, за підтверджуючим документом, у якому буде зазначено, коли і за яких обставин він зник. Таким документом є наказ по особовому складу про виключення зі списків безвісти відсутнього військовослужбовця. Окрім дати та обставин зникнення, у наказі обов'язково зазначається склад і місце проживання сім'ї, яка перебуває на утриманні.

Крім того, необхідно зауважити, що особи, які вибули з військових частин, виключається зі списків і вважаються зниклими безвісти після ретельного їх розшуку і розслідування обставин їх дезертирства або неповернення до частини, але не пізніше 15 діб із дня зникнення, дезертирства і закінчення строку відраджень, відпустки або строку повернення до частини, повідомленого закладом охорони здоров'я.

Для призначення пенсії на випадок втрати годувальника важливе значення має склад членів його сім'ї. До яких відносяться:

а) діти, брати, сестри та онуки, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років. При цьому братам, сестрам та онукам право на пенсію надається у тих випадках, якщо у них немає працездатних батьків;

б) батьки та дружина (чоловік), якщо вони досягли 60-річного пенсійного віку або є інвалідами;

в) дід і бабуся – при відсутності осіб, які за законом зобов'язані їх утримувати;

г) дружина (чоловік) або один із батьків чи дід, бабуся, брат або сестра, незалежно від віку і працездатності, якщо вона (він) зайнята доглядом за дітьми, братами, сестрами чи онуками померлого годувальника, які не досягли 8-річного віку, і не працює.

Пенсії у разі втрати годувальника членам сімей загиблих в АТО призначаються у таких розмірах: 70 % грошового забезпечення загиблого годувальника на одного непрацездатного члена сім'ї. Якщо на утриманні загиблого годувальника перебували двоє і більше членів сім'ї – 90 % грошового забезпечення загиблого годувальника, якщо на утриманні загиблого годувальника перебували двоє і більше членів сім'ї, що розподіляється між ними рівними частками, але не менше ніж 40 % на кожного непрацездатного члена сім'ї.

Таким чином, під пенсією на випадок втрати годувальника (військовослужбовця, який безпосередньо брав участь в АТО) ми розуміємо щомісячні виплати, призначені у зв'язку з втратою годувальника непрацездатним членам його сім'ї, які перебувають на його утриманні, у розмірах, співвіднесених із грошовим забезпеченням годувальника.

Уже понад три роки триває війна на сході України. Як наслідок, тисячі поранених і загиблих, зниклих безвісти. Україна зобов'язана турбуватися про осіб, а також про їхні сім'ї, які ціною свого здоров'я, а подекуди й життя, захищали її територіальну цілісність, обороняли від російського агресора. Та, жаль, не всі бійці, які воюють за територіальну цілісність держави, і ті, що уже демобілізувалися, або ж члени їх сімей змогли реалізувати своє право на соціальний захист та пенсійне забезпечення, зокрема. Цьому сприяє безліч негативних факторів, про які ми вже зазначали вище. Отже, необхідно і надалі удосконалювати чинне законодавство та боротися зі свавіллям і бюрократичним режимом, яке породжується ще в період проходження військової служби та продовжується під час реалізації військовослужбовцями та членами їх сімей права на пенсійне забезпечення.

Використані джерела

1. Царенко О. М. Щодо зарахування до вслуги років військовослужбовцям державної прикордонної служби України періоду навчання у цивільному вищому навчальному закладі / О. М. Царенко // Форум права. – 2015.
2. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 106.
3. Про часткову мобілізацію : Указ Президента України від 17 березня 2014 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2014. – № 12. – Ст. 6.
4. Проблемы правового регулирования социального обеспечения военнослужащих : монография / Н. В. Антипова. – Омск : Изд-во Омского гос. ун-та, 2009.
5. Вітик І. Р. Окремі аспекти пенсійного забезпечення військовослужбовців Служби безпеки України / І. Р. Вітик // Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці та соціального забезпечення: тези доповідей та наукових повідомлень учасників ІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8–9 жовтня 2010 р.) / за ред. канд. юрид. наук, доц. В. В. Жернакова. – Харків : Кроссрууд, 2010.
6. Кравцов Д. М. Окремі питання правового регулювання перерахунку військових пенсій / Д. М. Кравцов // Право та інноваційне суспільство. – 2014. – № 1 (2).
7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 45. – Ст. 425.
8. Інформація щодо надання статусу учасника бойових дій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsvv.gov.ua/dostup-do-publichnoji-informatsiji/informatsiya-schodo-nadannya-statusu-uchasnyka-bojovyh-dij.html>
9. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 399.
10. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49–51. – Ст. 356.
11. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – Київ : НІСД, 2015.
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо пенсійного забезпечення окремих категорій осіб із числа учасників антитерористичної операції : Закон України від 18 жовтня 2016 р. № 1683-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 4. – Ст. 35.
13. Михайлова І. Ю. Поняття та умови пільгового пенсійного забезпечення / І. Ю. Михайлова // Університетські наукові записки. – 2016. – № 3 (59).
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005.
15. Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : постанова правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. № 22-1 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 52. – Ст. 3383.
16. Про затвердження Порядку надання статусу інваліда війни особам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її про-

ведення : постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2015 р. № 685 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 74. – Ст. 53.

17. Клемпарський М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Клемпарський Микола Миколайович. – Харків, 2004.

18. Про затвердження Інструкції з організації обліку особового складу Збройних сил України : наказ Міністерства оборони України № 333 від 12 червня 2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 53. – Ст. 440.

Радченко О. М. Пенсійне забезпечення військовослужбовців в Україні: виклики сучасності

На сьогодні сучасний стан пенсійного забезпечення в Україні характеризується складним перехідним періодом, оскільки при прийнятті нових законів й надалі виникає багато проблемних питань стосовно призначення, виплати та перерахунку пенсій. Особливо це стосується військовослужбовців, які захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України й брали безпосередню участь в антитерористичній операції, та членів їх сімей, оскільки в Україні і надалі продовжується військовий конфлікт, спровокований агресією Російської Федерації.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, особливий період, військовослужбовці, учасники антитерористичної операції, пільгова пенсія.

Радченко О. Н. Пенсионное обеспечение военнослужащих в Украине: вызовы современности

Сегодня современное состояние пенсионного законодательства в Украине характеризуется сложным переходным периодом, так как при принятии новых законов возникает много проблемных вопросов касательно назначения, выплаты и перерасчета пенсий. Особенно это касается военнослужащих, защищающих независимость, суверенитет и территориальную целостность Украины, которые принимали непосредственное участие в антитеррористической операции, и членов их семей, так как в Украине и далее продолжается военный конфликт, спровоцированный агрессией Российской Федерации.

Ключевые слова: пенсионное обеспечение, военнослужащие, участники антитеррористической операции, льготные пенсии.

Radchenko O. Pension provision of military personnel in Ukraine: new challenges

Today, the current state of pension provision in Ukraine is characterized by a difficult transitional period, since at the adoption of new laws many issues regarding the appointment, payment and recalculation of pensions still arise. This is especially true about servicemen who defended the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine and took part in anti-terrorist operation, and members of their families, as the military conflict provoked by the aggression of the Russian Federation still continues in Ukraine.

Key words: pension provision, military personnel, participants of the anti-terrorist operation, preferential age pension.

УДК 342.729

*Анна Петрівна Свяненко,
аспірант кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

**ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ
У МІЖНАРОДНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ**

Право на публічні заходи є одним з основних елементів правового статусу людини і громадянина в демократичному суспільстві і правовій державі. Будучи тісно пов'язаним зі свободою слова і висловлення думки, воно є засобом поширення інформації та ідей, які не тільки мають нейтральний зміст, а й носять протестний характер. Однак відповідно до принципу плюралізму такі публічні акції підлягають конституційному гарантуванню. Беручи до уваги відносний характер права на свободу мирних зібрань, його конкуренцію з іншими правами і свободами, потенційну загрозу багатьом конституційним цінностям, можна констатувати неминучість державного втручання у його здійснення. Однак таке втручання повинно відповідати міжнародним і національним правовим стандартам.

Слід зазначити, що питання права на свободу мирних зібрань у міжнародному праві широко досліджувалося вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, можна відзначити праці В. Букача, О. Васюковської, І. Колосова, М. Логвиненка, О. Щербанюка та ін. Проте окремі питання, що стосуються міжнародних стандартів (міжнародного законодавства) права на свободу мирних зібрань, залишаються недослідженими.

Метою статті є виствітлення регламентації права на свободу мирних зібрань у міжнародному законодавстві.

Конституції багатьох держав світу, Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у низці своїх рішень визнають право осіб збиратися мирно фундаментальним елементом правового статусу особи в демократичному суспільстві, однією з основних умов розвитку людини і реалізація її прав. У межах позначених вимог необхідно зробити акцент на тому, що свобода мирних зібрань реалізується у зв'язі зі свободою вираження по-